

Akadálymentes könyvtárhasználat az új évezred küszöbén

December 3-a fogyatékkal élő embertársaink világnapja. Az ENSZ által 1993 óta nyilvántartott és kiemelt napon minden esztendőben egy-egy gondolat köré szerveződnek az ünnepi programok. 2006-ban a fő témának ajánlott *Életminőséget minden állampolgárnak* gondolata jegyében rájuk emlékezett a könyvtáros társadalom is, amikor részt vett az *Akadálymentes könyvtárhasználat az új évezred küszöbén* címmel a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban helyet kapó konferencián, és a fogyatékos emberek sokféle csoportját képviselő szakemberek bevonásával megpróbálta áttekinteni, összefoglalni az elmúlt évtizedekben megélt sikereket és kudarccokat, a jövőbeli célokat és feladatokat.

Az ünnepi hangulatot az értelmileg sérült gyerekekből álló Parafónia Zenekar hangversenye alapozta meg. Fabényi Réka zenepedagógus vezényletével tartott egyórás koncertjük, fegyelmezett előadásuk újabb szép példáját nyújtotta a zene óriási fejlesztő hatásának, annak a nem újkeletű pedagógiai felismerésnek, hogy a „zene utat teremthet oda is, ahová a szavak már nem.”

Fodor Péter, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár főigazgatója, valamint a konferencia levezető elnöke, Bertalané Kovács Piroska, a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Verseghy Ferenc Könyvtár igazgatójának köszöntő szavai tág perspektívába állították a további előadások mondanivalóit. A könyvtáriügyben elért sikerek vázlatos áttekintése mellett ugyanis mindketten a szemléletváltás fontosságára hívták fel a résztvevők figyelmét. A jövőben a könyvtáraknak ugyanis nemcsak azt kell felmérniük, miben tudnak segíteni a rászorulóknak, hogyan tudnak mindazokhoz fordulni, akik valamilyen hátránnyal élnek, hanem olyan kihívásokkal is szembe kell nézniük, hogy milyen eszközökkel tudnak egy másfajta életminőség biztosításához hozzájárulni, hogyan tudják azt a könyvtári szolgáltatás rendszerébe integrálni.

A délelőtti előadásokon elsőként Mattyasovszky Zsófia, a Terézvárosi Értelmi Fogyatékosok Napközi Otthonának vezetője a szociológus szemszögéből foglalta össze az új szemléleti megközelítés szükségességét, tartalmi jellemzőit. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata kimondja: minden ember szabad és egyenlő méltóságában és jogaiban. E cél teljesülése érdekében minden társadalomnak arra kell törekednie, hogy a fogyatékos emberek is élvezhessék az emberi jogok teljes körét: az állampolgári, politikai, szociális, gazdasági és kulturális jogokat. Az Európai Unióban a '90-es évek második felére megfogalmazódott ugyan az egységes tudásalapú társadalom megteremtésének szükségessége, de a fogyatékos embereket sújtó diszkrimináció okán egyelőre elfogadhatatlanul alacsony színvonalú oktatásban és foglalkoztatásban részesülnek. A szemléletváltás elengedhetetlen feltétele lenne a jövőben a szaktudással való felruházás, olyan keresletnövelő módszerek kidolgozása, amelyek hozzájárulnának a társadalmi részvétellel és az önállóságra való ké-

pességük kibontakoztatásában, életük átstrukturálásában. Az „Öt I-program”, öt olyan fogalmat, szemléleti megközelítést takar (Individualizáció, Infrastruktúra, Inklúzió, Integráció, Információ), amelyek eszközei lehetnek, elmozdulást hozhatnak a fogyatékos emberek részvételét gátló környezeti és szemléletbeli korlátok ledöntésében, a paradigmaváltás sikerében. Az individualizáció tartalmi jellemzői között hangsúlyosan jelenik meg az egyedi lényé, az önmagukká válás, az akarat, a képesség kibontakoztatásának folyamata. Mattyasovszky Zsófia kiemelte: bár a fogyatékos emberek segítségre és támogatásra szorulnak, de nem betegek! Ideje lenne változtatni ezen a szemléleten, és a jótékonykodás helyett a társadalom egyenlő jogú tagjaként, önálló állampolgárként kezelni őket.

Az infrastruktúra a társadalmi–gazdasági tevékenység zavartalanságát biztosító alapvető létesítmények (lakás, közművelődés, közlekedés, egészségügy, kereskedelem) rendszere olyan háttértényezők, amelyek nagymértékben befolyásolják az élet minőségét, a pályafutást, a munkaerő-piaci esélyeket. A fogyatékos személyek esetében jogaik érvényesítéséhez kiemelten fontos az akadálymentes, jelző- és tájékoztató berendezésekkel ellátott, biztonságos épített környezet és közlekedés, a szükségleteiknek megfelelő támogató szolgálat, valamint a segédeszközök elérhetősége.

Az inklúzió és integráció egymással rokon fogalmak. Beilleszkedő, beilleszkedést segítő, befogadó, kirekesztéstől mentes társadalom képét vetíti elének, amelyben az oktatás, a foglalkoztatás és az élet más területein történő szegregációtól a sokakat befogadó rugalmas világ kialakítása felé történnek változások, és amelyben az integrált foglalkoztatás keretében nem megvalósítható munkavállalás esetén speciális munkahelyek működtetésével biztosított a munkához való jog.

Végezetül az információ, az ismeretszerzés, a tájékozódás fogalmát jelölő ötödik „nagy I-nek” óriási szerepe van abban, hogy lebontsa azokat a korlátokat, amelyek kirekesztik a társadalom leghátrányosabb helyzetben lévő tagjait, köztük a fogyatékkal élő embereket. Az új információs technológiák és on-line szolgáltatások segítenek abban, hogy az ismeretek mindenkire egyformán eljussanak, lehetővé teszik a gyorsabb és könnyebb hozzáférést a közügyekhez, táplálják a kulturális azonosságtudatot, elősegítik a társadalmi beilleszkedést. A könyvtár mindenki számára hozzáférhető, akinek információra van szüksége, nagyszerűen megfelel azoknak az elvárásoknak, amelyet korunk vezérelve, az életen át tartó tanulás folyamata diktál. Kulcsfontosságú és az egyik leggyakrabban látogatott központja a nem hivatalos, nem intézményesített tanulásnak. Biztonságos, kockázatmentes és támogató hely, ahol egyformán segítik a hátrányos helyzetű csoportok információhoz jutását. Az információk nagyszabású áramlása azonban az információhoz jutás technikai hátterének megteremtése mellett, a felhasználói képesség megszerzésének fontosságára is figyelmeztet: az internet-hozzáférés önmagában már nem elég, a jövőben a technológia használata, a felhasználás milyensége, képessége is szerepet játszhat a társadalmi egyenlőtlenségek megszüntetésében.

A következő előadó, *Szvatkó Anna*, a Ferencvárosi Nevelési Tanácsadó vezetője, klinikai szakpszichológus a fogyatékosok egy sajátos csoportját, az olvasási nehézségekkel küzdő diszlexiások problémáit összegezte a könyvtárhasználat szempontjából: vajon mit tudnak tenni a könyvtárak, könyvtárosok azokért „akiknek a könyv nem jó barátjuk”. A diszlexia olvasási zavar: az írásjelek agykérgi

felismerési folyamatának zavara. Tipikus ismérvei között szerepel, hogy a gyermek csak nagyon sokára, az átlagnál lényegesen később kezd el beszélni, nehezen tanulja meg a korosztálynak megfelelő mondókákat, nincs érzéke a rímekhez, ritmushoz. Kisiskolás korban nehézségbe ütközik megértenie az összetett szavak lényegét, a hosszú ismeretlen vagy komplikált szavakat hibásan ejti ki, sokszor használ helyettesítő kifejezéseket, olvasása pontatlan, semmiféle örömet nem okoz számára az olvasás, kerüli a könyveket, és nagyon komoly nehézségei vannak az idegen nyelv elsajátítása során is. Ám azt is jó tudni, hogy a komoly olvasási, esetleg beszéd problémák, magatartási zavarok nemegyszer kiemelkedő képességekkel társulnak: a diszlexiás kisgyermek feltűnően gyorsan és jól ért meg új koncepciókat, meglepően érett a gondolkodása, lényegesen nagyobb a szókinccse, mint kortársainak. Jó a kézügyessége, élvezi az összerakós játékokat, ha felolvassák vagy elmesélik nekik, kiválóan értelmezi a történeteket, fejlett a fantáziája, minduntalan új megoldásokkal jön elő, a tudást nagyra értékeli. Felnőtt korában pedig tehetséges a magas színvonalú elméletek létrehozásában és az eredeti nézőpontok képviselésében, figyelemre méltó képességgel rendelkezik ahhoz, hogy minden élethelyzethez alkalmazkodni tudjon. E fontosabb jegyek ismeretében a könyvtáros is könnyebben adhatja kézbe azt a kiadványt, amely az olvasás örömét, képességeik fejlesztését ígéri számukra: például a sok kép kíséretében kevés szöveget tartalmazó kötetet, a jól olvasható, nagybetűs szedéssel nyomtatott rövid olvasmányt, elbeszélést, novellák gyűjteményét vagy a jó színvonalú hangos könyvek, a diszlexiások számára készült oktatóprogramok valamelyikét.

A délelőtti előadások sorát *Varró Attila*, a Vakok Általános Iskolájának informatika- és zenetanára – lévén maga is vak – saját tapasztalatait is magába foglaló, személyes hangú beszámolója zárta. Előadásában, amíg elérkezett a címadó kérdés (*Mit nyújthatnak a mai könyvtárak a látássérülteknek?*) megválaszolásáig, nemcsak áttekintette a vakok könyv- és könyvtárhasználatát, információszerzését segítő eszközök fejlődésének főbb állomásait, hanem arra is választ adott, hogyan válíkhó válhat egy született vak ember is olvasóvá. Varró Attila meghatározó élményként tartja számon, hogy kisgyerekként részt vehetett a Braille-írási kötetek restaurálásában, elsőként is a vakok írásával nyolc kötetre rúgó Illyés Gyula *77 magyar népmese* című gyűjteményének helyrehozatalában: a lapok újraírásában, összevarrásában, majd az enyv felhasználásával történő bekötésében. Később, az 1970-es évektől a hangoskönyvek megjelenésével ezek az enyvszagú, kézzel kötött, helyigényes Braille-írási kötetek egyre inkább háttérbe szorultak, de az elolvasásuk jelentette élmény egy életre meghatározta a könyvek iránt érzett szeretetét. Az előadó kiemelte, bár a Braille-írással készült könyvek ideje helyigényességük, költséges előállításuk okán – úgymond – „lejár”, soha nem szorulhatnak ki teljesen a látássérültek életéből, hiszen ez olvasástudatlansághoz vezetne. Nem szabad megfedkezni arról sem, hogy a megfelelő szövegértéshez mennyire fontos a Braille-tankönyvek jelenléte.

A hangoskönyvek megjelenését követően az 1980-as évek elején újabb forradalmi előretörést jelentett Arató András és munkatársai által kifejezetten a vakok számára készített, úgynevezett beszélő számítógépek megjelenése. A beszélő rendszerek első változata a számítógépbe épített beszédszintetizátor segítségével kimondta az aktuálisan lenyomott billentyűt, és lehetővé tette egy sor felolvasását. Később ennek továbbfejlesztett változata már bármilyen begépelte szöveget képes

volt magyarul felolvasni. A Windows alatti képernyőolvasó programok közül Magyarországon legismertebbé a Window-Eyes, Wintalker, Jaws for Windows szoftverek váltak, és népszerű lett a legutóbbi nagyszerű találmány, a Jaws for Windows magyar változata, a Recognita Reader program, amely a besz kennelt szöveget is fel tudja olvasni a felhasználóknak, valamint a TextAssist, amely szöveget alakít át beszéddé.

A látássérült emberek elsősorban a kultúra területén tudják ezeket a szoftvereket hasznosítani, mert segítségükkel hozzájutnak olyan dokumentumokhoz, amelyekhez a technika korlátozottsága miatt nem tudnának, mint például a hangoskönyvtárakban, ahol a kazetták állaga a használat során gyorsan romlik. Ugyanitt gondot okoz a hangzó dokumentumok előállítás is, mivel egy könyv felolvasása több napot vesz igénybe, illetve kevés vállalkozó akad a szövegek felolvasására. Megoldást jelentene az áttérés a digitális technikára, a CD-re, amely a kazettákkal kapcsolatos gondokat megoldaná, viszont ennek az előállítási költsége magas. A közkönyvtárak szerepe ezen a téren is fontos lehet, hiszen a megfelelő számú és minőségű hangoskönyvek és CD-k egyaránt elérhetők.

A délutáni program szintén bővelkedett tartalmas és tanulságos előadásokban. *Kun Zsuzsa* a Fogyatékosok Esélye Közalapítvány ügyvezető igazgatója az alapítvány tevékenységéről tájékoztatta a hallgatókat. Ez a tevékenység három területre terjed ki. A foglalkoztatási rehabilitáció területén fő feladatának az olyan módszertani projektek kidolgozását szorgalmazza, amelyek a fogyatékkal élők társadalmi beilleszkedését, a munkaerőpiacon történő helytállását, elhelyezkedését célozza meg. Ennek előmozdítására képesség- és készségvizsgáló teszteket, diagnosztikai eljárásokat alkalmaz, felméréseket végez a munkáltatók körében, és nagy hangsúlyt fektet a szakemberképzésre, amely a fogyatékkal élőkkel való megfelelő bánásmódról tanítja meg a tanfolyamon résztvevőket. Feladatai között második helyen szerepel projektek generálása a közintézmények (fizikai és kommunikációs) akadálymentesítésére. A megfelelő rámpák, ajtók, burkolati vezető sávok, korlátok, Braille-feliratok, épületterképek, kontrasztos feliratok, értelmi sérülteket segítő piktogramok, indukciós hurkok stb. megléte a közintézményekben számukra is egyenlő hozzáférést jelentenek a befogadó oktatáshoz, az új technológiákhoz, az egészségügyi és szociális szolgáltatásokhoz, a fogyasztási javakhoz, vagyis az életük irányításához szükséges jogaik biztosításához. Az alapítvány tevékenységének harmadik köre olyan speciális feladatokat ölel fel, mint például a siketek és nagyothallók kommunikációját segítő jelnyelvi tolmácsszolgáltatás, vagy a halmozottan sérült emberek számára a kórházak, egészségügyi intézmények akadálymentesítése.

A következő előadó, *Szabó Szilveszter*, a Jelnyelv Oktatók Egyesületének elnöke a siketek és nagyothallók gondjainak, problémáinak, igényeinek adott hangot, arra próbált meg válaszolni, hogy milyen feltételeknek kellene megfelelnie az igényeikhez igazodó akadálymentes könyvtárnak (*Akadálymentes könyvtárhasználat a siketek és nagyothallók életében*). Az összes fogyatékos kategóriát tekintve talán a hallássérültek társadalmi beilleszkedése a leginkább zökkenőmentes, a gyakorlat azonban azt mutatja, hogy inkább szívesen kapcsolódnak sorstársaikhoz, mint halló embertársaikhoz. Kommunikációs problémáik elsősorban tanulási nehézséget okoznak, az írott szöveg megértése nehézkes, ebből adódóan nem érdeklődnek a

könyvek és a könyvtárak iránt. Az előadó többször is kiemelte annak fontosságát, hogy már az iskolákban be kellene vezetni a jelnyelvi oktatást, amely nagymértékben megkönnyítené a siketek információszerzését. A társadalmi életben való teljes értékű részvételükhöz elengedhetetlen a segédeszközökkel való ellátás, így a könyvtárhasználat során is szükséges azoknak az eszközöknek a megléte, amelyek segítségével önállóan tudnak mozogni és kommunikálni a könyvtárakban. Fontos lenne, hogy minél több vizuális információt kapjanak, pl. hogy a számítógépen meg tudják nézni a könyvtárhasználat feltételeit. A szájról olvasás lassú, nehézkes információszerzési mód, ezért a jellel kísért, illetve felirattal ellátott filmek bőséges választéka is kedvet ébreszthet a könyvtárhasználatához. Jó lenne, ha a könyvtárak alkalmazni tudnának jelnyelvet ismerő kollégát, bár a türelem, az empátia, a hallássérült emberek gondolkodásának ismerete legalább annyira fontos a jobb megértés, a gördülékenyebb kommunikáció érdekében.

Az utolsó előadásban *Ungvári Mihályné*, a Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége elnökségi tagja azt vázolta föl, milyen *A mindenki számára használható világ*, hogyan élhet a tanuláshoz, a művelődéshez való jogával az, aki meg sem tudja közelíteni a művelődési intézményeket, mozikat, könyvtárakat; hogyan tudja hivatali teendőit intézni, hogyan tud utazni az a kerekesek székéhez kötött egyén, aki számára nem biztosított az akadálymentes bejárat. Az akadálymentesítés kezdetben főként az épületbe jutást jelentette, de a fogalom mára már kibővült. Az 1997-ben, Amszterdamban kötött szerződés leszögezi: „*a fogyatékkal élőknek a többiekkel megegyező lehetőségeket és hozzáférést kell biztosítani a társadalmi forrásokhoz, az integratív képzéshez, az új technológiákhoz, az egészségügyi és társadalmi szolgáltatásokhoz, a sporthoz, a szabadidős tevékenységekhez, a fogasztási cikkekhez és a szolgáltatásokhoz*”. Az eredményes akadálymentesítésben kulcsszerepet játszik a tervezés, a hozzáférési szabványok megalkotása. Ungvári Mihályné illusztrációkkal, jó és rossz példák bemutatásával támasztotta alá az állítás fontosságát: láthatunk példát rövid rámpára, amely a felborulás veszélyével fenyegeti a kerekesek székkel közlekedőt; rosszul működő lépcsőnjáró liftet, amely nem bírja el a rajta közlekedni kívánó súlyát; olyan mikrobuzst, amelyet átalakítottak ugyan mozgáskorlátozottak szállítására, de kerekesek székkel mégsem lehet beszállni; rosszul felszerelt mosdóra, amelyben a kapaszkodó túl messze van a zuhanytól, és olyan rámpára is, amelynek a végét küszöb zárja le.

A rendezvény végén kötetlen beszélgetés keretében ez utóbbi témához kapcsolódott Varró Attila, aki felszólalásában arra figyelmeztetett, hogy ami akadály a fogyatékkal élők egyik csoportjának, az esetleg segítőtje lehet egy másiknak. Hiszen a vak ember számára a lezárt küszöb azt jelzi, hogy biztos helyen közlekedik és nem úttesten halad át. Észrevétele egyben a sokszínű, színvonalas rendezvény talán legfontosabb üzenete: az elmúlt években nagyon sok előrelépés történt a társadalmunk leginkább hátrányos helyzetű csoportjához tartozó fogyatékkal élők korlátozásainak felismerésére és kiküszöbölésére, de még nagyon sok a teendő, amíg megvalósul, hogy korlátlan részvételt és azonos feltételekkel történő hozzáférést élvezzenek céljaik eléréséhez. Ehhez nem minden esetben anyagi feltételek szükségesek, hanem sokszor inkább odafigyelés, türelem és szemléletbeli nyitottság.

Kis Klára